

УДК338.439.52:311.4(477)

ВОЛОШИН Р.В., канд. екон. наук

Тернопільський національний економічний університет

СТРАТЕГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕГУЛЮВАННЯ ЗЕРНОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ

У статті обґрунтовано необхідність регулювання зернового ринку, визначено роль держави в цьому процесі. На основі Закону України “Про зерно та ринок зерна в Україні” сформовано основні принципи аграрної політики на досліджуваному ринку. Визначення особливостей стратегічного планування як інструмента аграрної політики дало можливість здійснити SWOT-аналіз зернового ринку і систематизувати стратегічні пріоритети його розвитку. Актуальними є порушені в дослідженні проблеми мотивації суб’єктів ринку, дієвості економічних механізмів державного регулювання, а також їх обмежений вплив на систему виробництва та розподіл зерна.

Ключові слова: ринок зерна, державне регулювання ринку, принципи регулювання зернового ринку, аграрна політика, державна підтримка, мотивація виробництва, стратегічне планування, стратегічні пріоритети, продовольча безпека, виробництво та розподіл зерна, заставні закупівлі, інтервенції.

Постановка проблеми. Становлення ринкової економіки, що відбувається в нашій державі, ставить перед урядовцями, підприємцями та науковцями багато завдань, суть яких полягає у визначенні моделі економіки, формуванні законодавчої бази її функціонування, адаптації підприємств до існування в нових умовах, а також визначенні ролі держави в умовах лібералізації господарських відносин. Виконання останнього завдання видається особливо важливим з тієї причини, що в процесі формування ринкових відносин саморегулююча здатність ринку не змогла проявити себе повною мірою. Зважаючи на це, повна відмова від державного регулювання економічних відносин видається нелогічною і помилковою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові основи формування товарних ринків широко висвітлені в працях класиків світової економічної думки: Дж. Кейнса, Т. Нордгауса, М. Портера, П. Семюельсона та ін. Вивчення різних аспектів розвитку продовольчих ринків, які стосуються становлення ринкових відносин в системі АПК, створення ринкової інфраструктури, забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції, а також формування зернового ринку є предметом досліджень багатьох вітчизняних вчених-економістів: В. Андрійчука, В. Бойка, О. Бородіної, П. Гайдуцького, М. Калінчика, Ю. Коваленка, М. Лобаса, М. Маліка, О. Могильного, П. Саблука, Б. Супіханова, Л. Худолій, Г. Черевка, О. Шпичака та ін.

Однак, дослідження проблеми формування механізму державного регулювання ринку зерна на основі визначення стратегічних пріоритетів його розвитку не отримало достатнього висвітлення в науковій літературі. Однією з найбільших перешкод, що стримували розвиток зернового ринку є несистемність і епізодичність аграрних реформ, які часто мали ситуаційний характер і не дозволяли аграрному сектору розвиватися поступово. Тому метою даного дослідження є формування системи цілей, визначених на основі стратегічних пріоритетів розвитку зернового ринку, що дасть можливість усім учасникам ринку прогнозувати динаміку процесів, пов’язаних з виробництвом та розподілом зерна, а також діями органів влади.

Результати досліджень та їх обговорення. Адаптація макроекономічних ринкових теорій до умов зернового ринку показує, що модель вільного ринку не може бути визначальною для нього, оскільки сама основа ринкової рівноваги, яка встановлюється шляхом дії закону конкуренції, допускає на короткостроковій основі як значне коливання цін на товари, так і банкрутство окремих підприємств та цілих галузей, що створює пряму загрозу продовольчій безпеці країни. Таким чином, необхідність державного регулювання зернового ринку, в першу чергу, обумовлюється турботою про продовольчу безпеку країни.

Особливістю формування вітчизняного зернового ринку є те, що він, на відміну від західних ринків, розвивався не шляхом тривалої еволюції, а швидше революційними методами. Для цього було здійснено реформування власності та організаційно-правових форм господарювання, подібно сільськогосподарські угіддя між новоствореними господарствами, частково сформовано відповідну інфраструктуру, започатковано використання механізмів ринкового регулювання на зразок зернових інтервенцій та заставних закупівель. Таким чином, держава відіграла визначальну роль у формуванні вітчизняного зернового ринку.

Роль держави у формуванні зернового ринку впливає із виконання нею окремих регулюючих функцій, необхідність яких, в свою чергу, обумовлюється особливостями ринку. На даному етапі державне регулювання не є визначальним фактором для зернового ринку, воно, за винятком окремих дій, виконує переважно страхувальну функцію, за якої держава бере на себе частину ризиків та витрат сільгоспвиробників. У таких умовах завдання „що, як і скільки виробляти” вирішуються самостійно виробниками продукції і врегульовуються завдяки функціонуванню системи вільного підприємництва. Необдумане втручання держави в ці аспекти діяльності може призвести до виникнення дисбалансу в галузі.

Водночас, зерновий ринок є одним з найбільш врегульованих, оскільки його функціонування регламентується окремим законом – Законом України „Про зерно та ринок зерна в Україні” [4, 258]. Цей закон визначає державну політику щодо розвитку ринку зерна як пріоритетного сектору економіки. Закон спрямований на створення правових, економічних та організаційних умов конкурентоспроможного виробництва і формування ринку зерна для забезпечення внутрішніх потреб держави у продовольчому, насіннєвому та фуражному зерні, нарощування його експортного потенціалу.

Основні положення даного закону формують сукупність основних принципів державного регулювання зернового ринку (рис. 1).

Рис. 1 Основні принципи державного регулювання зернового ринку

Із запропонованої моделі видно, що основними напрямами державної політики на зерновому ринку є декілька груп заходів:

- здійснення дій, спрямованих на формування сприятливих умов для функціонування зернового ринку та його суб'єктів;
- забезпечення регулюючих дій, спрямованих на коригування кон'юнктури ринку;
- здійснення підтримуючих дій з метою збільшення обсягів виробництва та експорту;
- контрольні дії, спрямовані, в основному, на дотримання якості продукції.

Реалізація аграрної політики на зерновому ринку передбачає вжиття цілого комплексу заходів, спрямованих на різні сфери діяльності його суб'єктів. За таких умов важливо обрати оптимальний метод реалізації функцій державної політики, який би на основі вмілого поєднання інструментів державного регулювання дав можливість забезпечити цілісність мотиваційної складової на основі визначення стратегічних пріоритетів і формування системи цілей. Це дасть змогу спроектувати стан зернового ринку не на основі теперішніх його параметрів, а на основі бажаного стану.

Стратегічне планування розвитку зернового ринку є дієвим інструментом аграрної політики, який поряд з індикативним плануванням активно використовується в ринкових умовах з метою надання системі бажаних параметрів у майбутньому. Рухаючись від бажаного до теперішнього стану, завдяки стратегічному плануванню, слід визначити комплекс заходів, які необхідно вжити, і розташувати їх в певній послідовності відповідно до черговості виконання завдань.

Формування системи цілей передбачає аналіз стану зернового ринку, визначення його параметрів, ризиків та потенціалу. Це досягається з допомогою SWOT-аналізу, який передбачає визначення сильних, слабких сторін, а також можливостей та загроз зернового ринку, враховуючи як ми плануємо усю свою діяльність (рис. 2).

СИЛЬНІ СТОРОНИ: - родючість ґрунтів; - зернові традиції; - частка посівної площі; - динамічний розвиток експортної інфраструктури; - низькі ціни; - дешева робоча сила.	СЛАБКІ СТОРОНИ: - низька якість зерна; - висока собівартість; - низька урожайність; - зношеність техніки; - застарілі технології; - слабе використання сівозмін; - нестабільність аграрної політики; - низька кваліфікація праці; - низька кваліфікація менеджменту; - слабе фінансове становище підприємств; - слабка інтеграція зусиль суб'єктів ринку; - нерозвинена біржова торгівля; - велика частка тіньового обігу зерна; - низький рівень внесення добрив та ЗЗР; - низькі обсяги інвестування в суб'єктів зернового ринку; - велике соціальне значення зернового ринку для країни.
МОЖЛИВОСТІ: - збільшення частки експорту на ринку дешевого зерна; - вихід на ринок високоякісного зерна; - збільшення частки використання зерна на виробництво етанолу; - тенденція до зростання світових цін на зерно; - транзитні можливості експорту російського та казахського зерна через порти Чорного та Азовського морів.	ЗАГРОЗИ: - неефективна аграрна політика; - погіршення стану ґрунтів; - зміна кліматичних умов; - висока залежність від погодних умов; - валютні ризики; - ризики відміни мораторію на продаж землі.

Рис. 2 SWOT – аналіз зернового ринку України

На основі проведеного аналізу ми визначили пріоритети розвитку зернового ринку в таких сферах: оптимізація землеволодіння та землекористування; страхування ризиків сільськогосподарських підприємств; насичення ринку якісним та відносно дешевим зерном; оновлення на ін-

новаційній основі матеріально-технічного стану аграрних формувань; маркетингова діяльність суб'єктів ринку; логістичне забезпечення ринку; цінова політика; підтримка доходів сільськогосподарських товаровиробників; розвиток експортного потенціалу ринку.

Важливу роль в нейтралізації негативного впливу покупців на характер ринкових відносин повинна відігравати держава, основним завданням якої, в таких умовах, повинна стати підтримка доходів аграрних формувань. На жаль, існуюча система підтримки не виконує свого основного призначення – економічного зацікавлення підприємств в отриманні якнайкращих результатів. Вирішити таку ситуацію можуть прямі виплати на площу посіву, які, проте, вимагають значних бюджетних ресурсів, інакше їх вплив може звестися до мінімуму, а в окремих випадках – навіть погіршити стан системи.

Відповідно, виникає ситуація, коли сільськогосподарські товаровиробники не володіють основним елементом ринкового середовища – мотивом господарювання. Більшість з них працюють завдяки власному ентузіазмові, прихильності до традицій і консервативності, яка не дозволяє їм змінювати сферу діяльності.

Проблема із мотивацією сільськогосподарських виробників на ринках сільськогосподарських товарів впливає, значною мірою, з основних принципів державної політики у цій сфері, які спрямовані на захист малозабезпечених верств населення за рахунок здешевлення продовольства. Це призводить до зменшення доходів як сільськогосподарських товаровиробників, так і переробних підприємств, що, по своїй суті, дуже негативно впливає на їхню мотивацію у процесі здійснення виробничо-господарської діяльності.

Вирішення поставленої проблеми потребує розв'язання ряду тактичних завдань, які передбачають:

1) здійснити реформування системи підтримки доходів сільськогосподарських товаровиробників шляхом розширення бази прямих платежів, відмови від обмеження цін на продовольчі товари, а забезпечення захисту малозабезпечених громадян через механізми адресних виплат, допомоги чи субсидій;

2) посилити економічну мотивацію сільськогосподарських формувань до помірного укрупнення земельних угідь та активного кооперування із суб'єктами ринку через пряме зацікавлення в результатах діяльності (ефекти масштабів виробництва і ринку) шляхом надання таким утворенням податкових пільг чи канікул, або створення сприятливих умов кредитування, використання лізингу тощо;

3) підвищення культурно-професійного рівня аграрних менеджерів шляхом формування та реалізації програми їх навчання та підвищення кваліфікації не лише у сфері виробництва продукції, а на всіх етапах руху матеріального потоку.

Однією із форм підтримки доходів сільськогосподарських товаровиробників є використання гнучких схем кредитування та заставні закупівлі. Заставні закупівлі зерна – це гарантована державою купівля зернових у сільськогосподарських товаровиробників за заставними цінами у разі зберігання за ними на встановлений строк права витребувати це зерно. При цьому застава ціна встановлюється як гарантована державою ціна зерна, яка відшкодовує середньогалузеві нормативні витрати та забезпечує мінімальний прибуток, достатній для відтворення виробництва.

У теперішніх умовах підтримка сільськогосподарського виробництва має пасивний характер. Пріоритетним же, на нашу думку, повинно стати цільове використання бюджетних коштів. Таку прив'язаність до цільових проектів можна забезпечити шляхом виконання наступних заходів:

– усунути можливість тимчасової виплати державної допомоги без визначення конкретних цільових напрямів її використання;

– декларувати і виплачувати допомогу сільськогосподарським товаровиробникам у вигляді компенсацій за кредити на купівлю сільськогосподарської техніки, засобів захисту рослин, паливно-мастильних матеріалів, мінеральних добрив тощо;

– розвивати систему „прямих платежів” за виконання конкретних програмних дій – вилучення із обігу еродованих земель, використання елітного насіннєвого матеріалу під час проведення посівних робіт, використання найкращих посередників та дотримання технологічних умов зерновиробництва, реалізації зерна через біржові канали із максимальним використанням ф'ючерсних контрактів.

Висновки. Державне регулювання зернового ринку є необхідним елементом його розвитку, яке протягом тривалого часу формувало механізми взаємодії всередині ринку, визначало його характер та структуру. Проте, несистемність реформ призвела до суперечливих наслідків у ряді

галузей, що підтверджує недостатній рівень ефективності вжитих заходів. Забезпечивши системність і передбачуваність розвитку зернового ринку, можна добитися значних результатів за рахунок підвищення рівня його прогнозованості та прозорості. Основні зусилля в цьому випадку повинні спрямовуватися не на розробку окремих програм, а на формування єдиної системи цілей, визначених на основі стратегічних пріоритетів, серед яких:

- оптимізація землеволодіння та землекористування;
- страхування ризиків сільськогосподарських підприємств;
- насичення ринку якісним та відносно дешевим зерном;
- оновлення на інноваційній основі матеріально-технічного стану аграрних формувань;
- маркетингова діяльність суб'єктів ринку;
- логістичне забезпечення ринку;
- цінова політика та підтримка доходів сільськогосподарських товаровиробників;
- розвиток експортного потенціалу ринку.

Визначені напрямки мають важливе значення для зернового ринку, особливо в аспектах, що стосуються його стабілізації та забезпечення продовольчої безпеки. Проте, в умовах обмеженого фінансування вони не можуть мати визначального впливу на ситуацію. Тому необхідною умовою реального використання згаданих регулюючих важелів є збільшення їх фінансування із державного бюджету.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бойко В.І. Про гарантування продовольчої безпеки України // Економіка АПК, 2006. – № 1. – С. 60-71.
2. Бородин О.М., Могильний О.М. Коригування політики державної підтримки сільського господарства України // Економіка АПК, 2007. – № 6. – С. 55-63.
3. Закон України "Про державну підтримку сільського господарства України. // Відомості Верховної Ради. – 2000. – № 31. – С. 156.
4. Закон України "Про зерно та ринок зерна в Україні" // Відомості Верховної Ради. – 2002. – № 35. – С. 258.
5. Супіханов Б.К. Бюджетна підтримка сільського господарства // Економіка АПК, 2007. – № 2. – С. 61-71.

Стратегические особенности регулирования зернового рынка Украины

Р.В. Волошин

В статье обусловлена необходимость регулирования зернового рынка, определена роль государства в данном процессе. На основании Закона Украины "О зерне и рынке зерна в Украине" сформулированы основные принципы аграрной политики на исследованном рынке. Определение особенностей стратегического планирования как инструмента аграрной политики дало возможность осуществить SWOT-анализ зернового рынка и систематизировать стратегические приоритеты его развития. Актуальными являются рассматриваемые в исследовании проблемы мотивации субъектов рынка; действенности экономических механизмов государственного регулирования, а также их ограниченное влияние на систему производства и распределения зерна.

Ключевые слова: рынок зерна, государственное регулирование рынка, принципы регулирования зернового рынка, аграрная политика, государственная поддержка, мотивация производства, стратегическое планирование, стратегические приоритеты, продовольственная безопасность, производство и распределение зерна, залоговые закупки, инвестиции.

Strategic peculiarities of Ukrainian grain market regulation

R.Voloshyn

In clause the necessity of the grain market regulation is caused, the role of the state in the given process is determined. The main principles of agrarian politics in the investigated market is formulated on the basis of the Law of Ukraine "About a grain and grain market in Ukraine". The definition of strategic planning features as tool of agrarian politics has enabled to carry out the SWOT-analysis of the grain market and to systematize strategic priorities of its development. Urgent there are also, lifted in research, problems of the market subjects motivation; effectiveness of state regulation economic mechanisms, and also their limited influence on system of manufacture and distribution of a grain.

Key words: grain market, state regulation, principals of grain market regulation; agrarian policy; state support; motivation of production.